lenne ebben az összefüggésben (is) vizsgálni, amihez jelen tanulmánygyűjtemény nagyon jó kiinduló alap.

A kötetnek sokkal inkább előnyére, mint hátrányára vált – az eredeti szándékától eltérő – heterogenitása, ugyanakkor természetesen jó lenne olvasni még több sikeres kezdeményezésről, így a helyi (földrajzi, társadalmi, gazdasági, politikai) sajátosságok függvényében minden intézmény és szervezet reális, megvalósítható ötletet, mintát kaphatna saját cselekvéstervéhez. Szándékosan intézményeket és szervezeteket, sőt egyéneket említenék, és nem csak a könyvtárat, ugyanis – ahogy azt a kötet szerzői és szerkesztői is hangsúlyozzák – a könyvtár munkája ott lehet igazán hatékony, ahol a család, az óvoda, az iskola, az egyház, a kisebbségi önkormányzatok, a civil és kulturális szervezetek együttműködnek a gyermekek és felnőttek (családok) olvasóvá nevelésében. Éppen ezért a mostanihoz hasonló kötetek célközönségének is a könyvtárosokénál sokkal tágabb körűnek kell lennie. Ajánlom a gyűjteményt mindenekelőtt a pedagógusok figyelmébe, és nem utolsósorban azok számára, akik – Nagy Attilát idézve – a lakosság lakhatási, tanulási, könyvtárhasználati, munkavállalási esélyeinek radikális mértékű javításához a leghatékonyabban hozzájárulhatnak a helyi és kisebbségi önkormányzatokon, a magyar országgyűlésben hozandó törvényeken, a közvélekedést befolyásoló médián és sok más intézményen keresztül.

Nagy Attila – Péterfi Rita (2004, szerk.): *A feladatra készülni kell. A cigányság kulturális beilleszkedése és a közkönyvtár.* Országos Széchényi Könyvtár – Gondolat Kiadó, Budapest.

Szinger Veronika
Magyar Nyelvi és Irodalmi Tanszék, TFK, KF

Kitörés és visszaút

Alapos kutatómunka nyomán a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karának Neveléstudományi Tanszéke jelentette meg azt a tanulmánykötetet, amely a romák oktatásával kapcsolatban sok, eddig nem ismert tényt tár fel, és egyben igyekszik a romák társadalmi asszimilálásának jegyében támpontot adni a problémák megoldásához.

Újszerű a kutatás abban a tekintetben, hogy olyan módszert alkalmaz a neveléstudomány területén, mely alapvetően a kulturális antropológia módszertani eszközeként jelentkezik, mégis nagyszerűen használható ebben a témában. A roma értelmiségiekkel készült személyes interjúk révén igyekezett a kutatócsoport a lehetséges megoldások kiindulópontjához jutni. Egy-egy „terepmunka” során az interjúalanyok maguk ajánlottak további adatközlőket. Ez az úgynevezett hólabda-módszer a vizsgált észak-alföldi és déldunántúli területen túlra is továbbmutatott a kutatás során, így mintegy 14 különböző megyében végeztek terepmunkát, 47 személlyel készítve esetenként három-négy órás mélyinterjúkat. Az interjúk gyakran az adatközlő lakásán készültek, hogy a környezetük megismerésével is szélesebb tapasztalati síkon mozoghassanak az interjúk kiértékelésénél. Az összegyűlt információk feldolgozásának módszere más és más, illetve az egyes tanulmányok nemcsak témájukat, de ha szabad ezt mondani, „műfajukat” tekintve is eltérőek. Meglehetősen színes palettát mutat a tanulmánykötet: megtalálhatóak az egyetlen interjút feldolgozó elemzések, a több beszélgetés eredményeit egy konkrét témában összegző esszék és az európai gyakorlatra is kitekintő, kisebbségi oktatással foglalkozó elemzések.

E recenzió kereteit szétfeszítené mindegyik tanulmány részletes elemzése, ezért a következőkben csupán néhány írást szeretnénk kiemelni. *Torkos Katalin*nak az értelmiségi romák családi hátteréről írott munkája igazolja az elmúlt évek tapasztalatait, miszerint a roma gyermekek oktatása szempontjából elsődleges a család szocializációs tevékenysége, s ennek hiányos volta nagyban megnehezíti a roma gyermekek iskolai előmenetelét. *Pusztai Gabriella* azt az érdekes kérdést feszegeti, hogy vajon a roma értelmiségiek pályáján mekkora szerepet játszik a társadalmi tőke, vagy ha úgy tetszik, szűkebb és tágabb környezetük számukra adott pozitív motivációja a továbbtanulásban. A kutatás részeredményeit összefoglalóan *Fekete Szabolcs* ad vázlatot a Dél-Dunántúl és az Észak-Alföld roma értelmiségének helyzetéről.

Torkos tanulmánya feltárja azokat a fő tényezőket, melyek a roma gyermekek iskolai előmenetelét nagy mértékben befolyásolják. Így a nehéz anyagi körülményeket (nincs elég pénzük tanszerekre, élelemre, ruházatra, tankönyvekre), a nyugodt környezet hiányát (nincs íróasztaluk, csendes szoba, ahol tanulhatnának), a szülők iskolával való kapcsolatának és kommunikációjának nehézségeit (többnyire saját negatív tapasztalatai miatt a szülő eleve bizalmatlan az iskolai környezettel kapcsolatban). És mivel a roma szülők nagy százalékban a nyolc általános iskolai osztályt is csak részben végezték el, gyermekeiket nem tudják segíteni a tanulásban, s további motivációt sem adnak a tanuláshoz, már korán fizikai munkára fogják gyermekeiket. A legújabb felmérések azonban azt mutatják már, hogy a romák általános és középiskolai részvételét a rendszerváltás előtt jelző számok jelentősen megemelkedtek, s folyamatosan emelkednek. Akkor is, ha a szakiskolába, szakközépiskolába és kis százalékban gimnáziumba beiratkozott tanulók nagy százaléka a 10. osztály után nem folytatja tanulmányait. Azt illetően vannak eltérések, hogy a roma gyermekek hány százaléka tanul tovább gimnáziumokban és hány szakiskolákban, de az minden esetre tény, hogy az 1990-es évekhez képest nagyobb számban tanulnak tovább, legyen az bármilyen típusú iskola. Torkos Katalin tanulmánya szerint egyébként a roma gyermekek gimnáziumokba való bejutási aránya 0,6 százalék, míg a szakközépiskolákban 10 százalék (1996-os adat). 2000-ben az Új pedagógiai Szemlében megjelent *Liskó Ilona*-tanulmány statisztikai adatai azt mutatják, hogy ez a szám 3,4, illetve 9,3 százalék körül mozgott 1996/97-ben.

Legyen az akár szakközépiskola vagy gimnázium, a romák társadalmi helyzetének változtatásában, munkaerőpiaci adottságaiban elsőrendű szerepük van az oktatási intézményeknek. Újabban a Nemzeti Fejlesztési Terv kereteibe illeszkedve igyekeznek a roma családok és tanulók problémáit együttesen megoldani, olyan képzési formák megszervezésével, melyek nem csupán a jelenleg tanuló fiatal romáknak, hanem az általános iskolát valamikor elhagyott felnőtt romáknak is lehetőséget kínálnak általános tanulmányaik befejezésére, valamint olyan további ismeretek megszerzésére, melyek egy foglalkoztatással összekapcsolt moduláris szakképzés keretein belül kerülnek napirendre. Ezzel nagyobb lehetőséget kapnának a roma szülők arra, hogy munkahelyet találva a gyermekeik számára is lehetőséget nyújtsanak a tanulásra, az iskolához való viszonyuk megváltozásával iskolabarát roma szülőkké váljanak. E tervek része az óvodai hálózat kibővítése az olyan kis településekre is, ahol főként csak romák élnek. Ugyancsak körvonalazódik egy iskolára felkészítő program azok számára, akik nem járhattak óvodába. Az iskolában pedig rugalmas, nyújtott iskolakezdés lehetőségét igyekeznek megteremteni az úgynevezett egész napos iskola beindításával. Ezekhez a tervekhez pedig kitűnő elméleti, kutatási alapot jelentenek Torkos Katalin tanulmányának eredményei.

Nagy Zita Éva tanulmányának a címe: ‚Női lét. Konfliktusok a cigány értelmiségi asszonyok párkapcsolataiban'. A roma társadalom nőtagjainak szerepe a romantika korának gondolkodói és művészei által átszínezett valóságban kicsit misztikus, transzcendens. A gyermek, aki a roma társadalomban alapvetően tiszta és ártatlan, lánnyá fejlődve képes tisztátalanná lenni. A romantikus elképzelésekben pedig csábító és bűnös, szenvedélyes

alakokként tűnnek fel, ezzel is egy sztereotip elgondolást éltetve. Valójában a roma társadalomban nagyon nagy szerepük van a nőknek, különösen a jövendő női nemzedéket illetően. Alapvetően meghatározza ugyanis a roma asszonyok családon belüli szerepének leányaikra való átörökítése ezt a nemzedéket, amelyik képes kitörni a hagyományos roma nőszerep újratermelődésének köréből, saját vágyait megvalósítva élni s – csakúgy, mint a diplomát szerző roma férfiak – a saját csoportja megvetését vonva magára. A roma asszonyok alapvetően a gyermekek világra hozásával, nevelésével, gondozásával, a háztartás vezetésével, kisebb kisegítő munkákkal (rongygyűjtés, házalás stb.) és a tágabb családi kapcsolatok fenntartásával töltik be szerepüket. Az interjúalanyok mindegyike, aki a romák körében hagyományos korai férjhezmenetel révén belekerült a tradicionális roma női szerepbe, majd később mégis tanulni kezdett, a családon belül véleményalkotás terén is vezető szerephez jutva, megszakította kapcsolatát a férjével, és többnyire elvált, mert a volt férj hagyományos felfogása mellett nem volt tartható új életvitelük.

Azok a roma lányok pedig, akik eleve fiatal koruktól tanultak, és szüleik nem kényszerítették őket a korai házasságra, egyértelműen a már korábban megváltozott családi háttérnek köszönhetően léphettek ki a roma nők determinált életpályájáról. Ezeknek az értelmiségi roma nőknek a házassági kapcsolatai általában későn köttetnek, gyakran magasabb társadalmi státuszú, nem roma férfival, és sokkal kiegyensúlyozottabb, a megértésen alapuló viszony jön létre. Itt azonban a roma feleségnek nagy ellenállással kell olykor találkoznia, a férj családja csak hosszú évek múltán fogadja be.

E vizsgálatok is arra mutatnak rá, hogy a családok, melyekből e roma értelmiségi nők és férfiak kikerülnek, többnyire a roma-telepekről már elköltözött, új életet kezdett, az asszimilálódásra vágyó és megfelelő életkörülményeket nehéz munkával megteremtő szülők által lerakott alapokon épülnek. Csak ezek a családok jelentik az értelmiségivé váló roma gyermekek egyetlen lehetőségét a kitörésre. *Pető Ildikó* ‚Tükörcserepek keretben' címmel, igen találóan, egyetlen interjú meseszerű keretben való felvázolásával is ugyanezt a megállapítást erősíti meg a „Telepről" elköltözött és új életet kezdő fiatal roma házaspár gyermekeinek a sorsát kísérve.

‚A roma/cigány kultúrával kapcsolatos sztereotípiák hálózata' című *Horkai Anita-t*anulmány különösen aktuális mind az általános-, mind a középiskolákat illetően, a gyermekek más kultúrákkal szembeni nyitottságának kialakításában.

A közös etnikumhoz tartozók azonos hiedelmekkel, nyelvvel, szokásokkal, normákkal, vallással, történelemmel rendelkeznek. Az egy területen élő, egymással kapcsolatot tartók identitástudata képezi ezeket az etnikus csoportokat, melyek békés együttélése egy idegen ország más, nagyobb számú etnikumával elsőrendű fontosságú a népcsoportok fejlődése, kiteljesedése szempontjából. Egyáltalán nem mindegy, sőt jellemzi a társadalmat az, hogyan viszonyul egy másik etnikumhoz, s e viszonyulás alapjait hogyan vetik meg az oktatás során. A roma gyermekek a velük szembeni pejoratív sztereotip megnyilvánulásokkal először természetesen az iskolában (mert többnyire óvodába nem igen járnak) szembesülnek, ahol az osztálytársak előítéleteivel harcolni nem képesek.

A köznapi gondolkodás alapvetően igyekszik besorolni a körülötte élő embereket és zajló eseményeket saját kategóriáiba, s ennek megfelelően viszonyul hozzájuk, viselkedik velük. Ám ezek a kategóriák esetenként túlzó nézetekre vezethetők vissza, melyek a másikhoz való viszonyulást nem a megértésre és nem mindig a valóságra alapozzák. A romákkal szembeni sztereotípiák alapvetően három csoportba sorolhatóak: a cigányságra vonatkozó általános sztereotípiák, az oktatási intézményekben megjelenő roma gyermekekkel szembeni sztereotípiák, az iskolázott romákra vonatkozó sztereotípiák. A romákra vonatkozó általános sztereotípiák elsősorban életmódjukra utalnak és a többségi kultúra részéről így fogalmazódnak meg: „nomád életet élnek", „minden roma büdös meg lopós, lusta", „tök sötét a kilencven százalékuk". (Csupán egy 13–14 éves általános iskolások körében elhangzott beszélgetésből idézek…) Érdekes módon egy másik cikk azt állítja, hogy

nem annyira a roma kultúrával és hordozóival szemben előítéletesek a többségi társadalom tagjai, hanem a szegénység körükben jellemző megjelenési formáival.

Az idézett beszélgetés során felmerülő nézetek, problémamegoldási javaslatok kitűnően tükrözik a társadalom széles metszetben megfogalmazható hozzáállását a romákhoz. Voltak olyan diákok, akik kifejezetten rasszista megjegyzéseket tettek egy konkrét eset kapcsán és előítéleteiken nem voltak hajlandóak túllépni, számos olyan is akadt, aki a romák közül elismerte és elfogadta azokat, akik beilleszkedve a társadalomba „normálisan" éltek, de azokat ugyanúgy elítélték, akik nem változtak, mások teljesen empatikus módon természetesnek tartották, hogy szociális munkások vagy egyéb, akár állami támogatások révén segítséget adjanak a romáknak. Az idézett osztályfőnöki óra során a gyermekek tanára igyekezett az álláspontokat közelíteni, az indulatok le is csillapodtak, s az osztályfőnök empatikusabb, a gyermekeket körülvevő körülmények és gazdasági, társadalmi, kulturális viszonyok megértésén alapu1ó légkört hozott létre, melyben nagyobb tere nyílt annak, hogy a békés együttélés formáit keressék.

A társadalom erős kritikáját kiváltó életmódjuk okán a romák tehát már igen korán szembesülnek a többségi társadalom előítéleteivel, s nem ez az egyetlen, ami sújtja őket, mert alig törnek ki ebből értelmiségi tagjaik, azonnal szembekerülnek saját csoportjuk ellenszenvével. Speciális interkulturális környezetbe kerülnek, ahol már a korábbi életmód nem egyeztethető össze az értelmiségi léttel, s csak kevesen vannak, akik átlépve korlátaikat saját közösségük felemelőivé képesek válni.

Irodalom

Liskó Ilona (2000): Társadalmi esélyek és iskola. *Új Pedagógiai Szemle*, 1.
Kozma Tamás (2002, szerk.): Roma/Cigány értelmiségiek iskolai karrierje. *Acta Paedagogica Debrecina*, CII. Debrecen.
Schütter Tamás (2004): Osztályfőnöki óra a romákkal való együttélésről és az előítéletekről. *Új Pedagógiai Szemle*, 9.

Kozma Tamás (2002, szerk.): *Roma/Cigány értelmiségiek iskolai* karrierje. Acta paedagogica Debrecina CII. Debrecen.

Mlakár Zsófia
BTK, Miskolci Egyetem